

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються та обґрунтовуються теоретичні положення щодо формування пізнавальної активності майбутніх учителів музики, конкретизується сутність цього феномена. На основі аналізу наукової літератури визначено пізнавальну активність майбутніх учителів музики як якість навчальної діяльності, що характеризується інтенсивністю та усвідомленістю навчально-пізнавальних дій, проявом ініціативи, пізнавального інтересу, здатністю до активного пошуку, самостійності, контролю та оцінки власної навчально-виконавської діяльності.

Ключевые слова: активність, пізнавальна активність, учитель музики.

The article deals with theoretical substantiation and provisions about the formation of the cognitive activity of future music teachers and specified the nature of the phenomenon. Based on the analysis of scientific literature, we identified the cognitive activity of future music teachers as quality of training activities, characterized by intensity and awareness of educational and cognitive action, taking initiative, cognitive interest, the ability to actively search for, independence, control and evaluation of their own teaching and performing activities.

Keywords: activity, cognitive activity, music teacher.

Пізнавальна активність розглядається сучасними педагогами і психологами як цілеспрямована, інтенсивна діяльність, пріоритетна передумова творчого й повноцінного навчання. Неоднозначні погляди щодо розуміння сутності поняття "пізнавальна активність" спричиняють необхідність у його теоретичному обґрунтуванні, з'ясуванні сутності та змісту.

Наукове підґрунтя дослідження проблеми розвитку пізнавальної активності становлять наукові праці про активність у навчанні Л. Виготського, П. Гальперіна, Л. Занкова, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, Н. Талізінної, Т. Шамової та ін., дидактичні підходи щодо формування пізнавальної активності особистості Л. Арістової, Б. Єсіпова, І. Лернера, В. Лозової, Г. Щукіної та ін. Різні аспекти розвитку пізнавальної активності студентів висвітлювались у працях А. Алексюк, Ю. Бабанського, В. Вергасова, П. Лузана, О. Мачушник, О. Пиндик, Т. Темерівської та ін.

З огляду на це, метою статті є аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та визначення сутності поняття "пізнавальна активність".

Проблема формування і розвитку пізнавальної активності має глибоке наукове коріння. Одним із перших у філософії проблему активності розвивав І. Кант, який вважав, що людська діяльність в її основному вигляді представлена пізнанням. Його послідовник Й. Фіхте стверджував: «Саме "Я" і є активність, яка дає можливість пізнавати, бо якщо "Я" не діє, не творить, якщо не активне, то воно – "ніщо"» [2]. Філософ розглядає "Я" як творче начало, яке оволодіваючи об'єктами в процесі пізнання, виявляє і розкриває в них продукти своєї власної активності.

У педагогічній науці до проблеми пізнавальної активності одними з найперших зверталися Джон Локк, А. Дістерверг, Я. Коменський, І. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та інші, педагоги. Широке вивчення проблеми пізнавальної активності відображено у працях Л. Арістової, Б. Єсіпова, А. Ковальова, В. Крутецького, І. Лернера, В. Лозової, Л. Новікової, С. Рубінштейна, Г. Сироти, Г. Щукіної та ін. Дидактичні підходи щодо формування пізнавальної активності студентів у процесі навчання висвітлювали Т. Алексеєнко, О. Єгорова, П. Лузан, О. Ляміна, К. Сапашева та ін.

Головною метою навчання педагога вважали пробудження розуму дітей до активної діяльності, розвиток їх пізнавальних здібностей, прищеплення навичок активного пізнання.

Зокрема В. Сухомлинський стверджував, що активність перш за все характеризує сутність діяльності, бо тільки в діяльності виявляється активність особистості. Він неодноразово вживав означення “активна” до слова “діяльність”. У свою чергу В. Коган, поняття “активність” і “діяльність” не розглядає як тотожні, а вважає їх самостійними, окремими категоріями.

Л. Скрипченко, О. Скрипченко, Г. Падалка поняття “активність” вважають ширшим у порівнянні з поняттям “діяльність”, а “діяльність”, в свою чергу, змістовнішим за попереднє. Отже, будь-яка діяльність є активністю, але не завжди активність є діяльністю.

У дослідженнях Г. Щукіної пізнавальна активність характеризується наявністю пошукової спрямованості в процесі пізнання; вона обумовлена пізнавальним інтересом, прагненням до його задоволення і певним емоційним підйомом. Такої ж думки дотримується Г. Сирота, який зазначає, що пізнавальна активність реалізується у процесі пошукової і дослідницької діяльності.

Слушною, в контексті нашої проблеми, є думка М. Лісіної про те, що пізнавальна активність – це той стан, що передує діяльності й породжує її розумову активність як потребу мислити. Згідно цих тверджень пізнавальна активність реалізується у вигляді пошукової, дослідницької діяльності, що здійснюється у зовнішньому плані (у плані дій), і у внутрішньому (мисленнєвому). У довідковій літературі мислення є вищим пізнавальним процесом, воно являє собою породження нового знання, активну форму творчого відображення та перетворення дійсності. Як зазначає В. Крутецький, “...відношення між поняттями “активне мислення”, “самостійне мислення” і “творче мислення” можна означити у вигляді концентричних кіл. Це різні рівні мислення, без яких кожне наступне є видовим у відношенні до попереднього, родового. Творче мислення буде самостійним і активним, але не всяке активне мислення є самостійне і не всяке самостійне мислення є творчим” [3, с.180].

На фоні постійного уточнення та поглиблення поняття “пізнавальна активність” у педагогічній літературі існує безліч трактувань даного феномену. На думку А. Кірсанова, пізнавальна активність є “сукупністю якостей особистості, що виражається у потребах, мотивах, в пізнавальній самостійності, у здібностях, що забезпечують залучення його до діяльності” [1, с.46]. В. Лоштун вважає, що вона характеризується певним відношенням особистості до пізнання, має самостійність, творчість, готовність, спирається на них в процесі навчання і реалізується в певних думках, діях, вчинках.

Аналіз наукової літератури показує, що поряд з терміном “активність”, “пізнавальна активність” широко використовуються дефініції “самостійність” та “діяльність”. Так, О. Сергєєв, аналізуючи співвідношення між поняттями “пізнавальна активність” і “самостійність” підкреслює: “...поняття “пізнавальна активність” і “самостійність” – це якісні характеристики навчальної діяльності, які не можна розглядати як ідентичні, але й виокремлювати одну від іншої немає сенсу” [6, с.131]. Т. Шамова стверджує, що пізнавальну активність слід розглядати насамперед як ставлення суб’єкта до змісту і процесу пізнання, а самостійність – як реалізацію цього ставлення в дії, яка без активності відбуватися не може. Вважаємо, що самостійність ніби переводить пізнавальну активність від бажання, прагнення діяльності до зони реалізації потреб і бажань, які здійснюються в процесі пізнавальної діяльності.

Заслуговують на увагу наукові підходи дослідників, які вбачають у феномені пізнавальної активності наявність творчого складника. Зокрема П. Підкасистий схильний розглядати пізнавальну активність як найважливішу якість особистості, що виявляється в енергійності, ініціативній творчості. Л. Арістова переконана, що пізнавальна активність є виявленням творчого ставлення суб’єкта до об’єкта пізнання. З точки зору І. Редковець, пізнавальна активність “відбиває готовність (прагнення і здатність) до енергійного, ініціативного продуктивного пізнання при наполегливих систематичних вольових зусиллях” [5, с.41].

У сучасних дисертаційних дослідженнях (Н. Грицай, А. Воєвода, О. Жорник, Т. Темерівська та ін.) розглядаються важливі складові пізнавальної активності: стійкість пізнавальних інтересів, прояв пізнавальної ініціативи, ефективно оволодінням знаннями і

способами діяльності, мобілізація вольових зусиль для досягнення навчально-пізнавальної мети, самостійність, цілеспрямованість та наполегливість у навчанні, впевненість у собі, прагненням до самовдосконалення, рефлексія особистості, творчість.

Внутрішніми стимулами пізнавальної активності, на думку більшості авторів, є пізнавальні потреби. За твердженням Ю. Воробйова, якщо не буде потреби, не буде і активності людини. Водночас, без активності людини не виникають і потреби. Активність виступає і як умова, і як момент, що реалізує потреби, бо вона спонукає до задоволення потреб, що в свою чергу призводить до виникнення інших.

А. Алексюк, В. Безпалько, М. Кларін, В. Козаков, П. Підкасистий, В. Ягупов та ін. вважають, що потребою, яка зумовлює активність студентів, є пізнавальна задача, завдання, ситуація. Усвідомлення потреби вирішити задачу, ситуацію викликає активність. Отже, активність студента – це результат розвитку внутрішньої усвідомленої мотивації навчання та розумових сил.

Потреби лежать в основі виникнення інтересів. Інтерес (лат. interest - мати значення) є цілеспрямованим ставленням людини до будь-якого об'єкта його потреби. Він знаходить вираження в намаганні глибоко і всебічно вивчити дані предмети, докопатися до суті того, що пізнається. Сформовані пізнавальні інтереси забезпечують активну діяльність студентів, тому що в процесі навчання пізнавальний інтерес вступає у протиріччя з тим запасом знань, яким володіє суб'єкт навчальної діяльності. Це і викликає у студента внутрішню потребу задовольнити інтерес шляхом пізнавальної діяльності.

Проблему формування пізнавальних інтересів у процесі навчання досліджували І. Божович, В. Давидов, Л. Занков, А. Маркова, Н. Морозова, І. Шапошнікова, Г. Щукіна, Л. Фрідман та ін. На думку І. Божович пізнавальний інтерес спонукає суб'єкта активно прагнути до пізнання, активно шукати способи і засоби задоволення потреби до знань. Г. Щукіна вказує на те, що інтерес виступає потужним збудником активності особистості, під впливом якого психічні процеси проходять особливо інтенсивно, а діяльність стає інтелектуальною і продуктивною.

Дослідниця В. Лозова показником активності суб'єктів навчання визначає ініціативність, позитивне ставлення до процесу пізнання. На думку Л. Попова, ініціатива є одним із проявів творчості, здатність до пошуку завдань, проблем, нових засобів дій, вищим проявом яких є самостійна постановка проблем.

У фортепіанній педагогіці (Е. Абдулін, Л. Баренбойм, Г. Нейгауз, Г. Ципін та ін.) поняття “активність” розглядають поряд з дефініціями “самостійність”, “творчість”, “активне мислення”. З позицій педагогів, основою самостійності й творчої ініціативи є активне мислення студента. Так, за твердженням Г. Ципіна, розвиваючи здатність студента вслухатися у власну гру, переживати й осмислювати різні звукові комплекси, викладач має змогу “трансформувати активне мислення свого вихованця у самостійне, а на наступних етапах – у творче” [7, с.172]. Головне завдання педагог вбачав у тому, щоб навчити учня ефективно і раціонально працювати за музичним інструментом, прилучити його до самостійної пізнавальної діяльності і творчого пошуку.

Окремі аспекти пізнавальної активності у сфері підготовки майбутнього учителя музики досліджені у роботах О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Щолокової та ін.

На переконання О. Олексюк [4], активність суб'єктів необхідно скеровувати на всіх етапах навчання: багатогодинні механістичні вправи є одним із видів активної діяльності. Проте найвищою формою активності, науковець визначає “напружену мисленнєву діяльність” та активне емоційне ставлення до виконання і навчання в цілому. Педагог обґрунтовує принцип активності навчання, під яким розуміє вирішення завдань на високому рівні труднощів як стосовно вибору репертуару, так і виконання художніх і технічних вимог педагога.

У свою чергу В. Лабунець вважає, що головним завданням педагога є створення умов, які б забезпечували активність студентів, а саме: формування мотивації, розвиток пізнавальних інтересів, навчання прийомам творчої роботи. Для цього він пропонує наступне: ставити студента в позицію активного суб'єкта навчання; розвивати здатність до

самовладання музично-творчої діяльності (саморегуляція, самооцінка, самоорганізація, самоконтроль, самоаналіз) та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у проаналізованих нами наукових джерелах пізнавальна активність тлумачиться як характеристика діяльності (Н. Половнікова, Т. Шамова); як прояв ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності (Л. Арістова); як особливий стан особистості (Д. Вількеев, І. Харламов); як показник пізнавальних особливостей того, хто навчається (Л. Гребенкіна, О. Коротаєва); як риса особистості (В. Лозова, М. Махмутов, Г. Щукіна), як розвиток творчих задатків у навчально-пізнавальній діяльності студентів (В. Андреев, Н. Литвиненко, Р. Нізамов, А. Остапенко, Ю. Савченко, О. Широких та ін.); як стимулювання пізнавальної діяльності в процесі вивчення окремих дисциплін (Х. Бахтіярова, С. Кашин, В. Кудіна, Н. Дідусь, К. Сапієва, О. Саричева, М. Сухомлинова, Л. Єнебиш та ін.).

На основі аналізу наукової літератури ми визначаємо пізнавальну активність майбутніх учителів музики як якість навчальної діяльності, що характеризується інтенсивністю та усвідомленістю навчально-пізнавальних дій, проявом ініціативи, пізнавального інтересу, здатністю до активного пошуку, самостійності, контролю та оцінки власної навчально-виконавської діяльності. Враховуючи розглянуті загальнонаукові аспекти феномену пізнавальної активності майбутніх учителів музики, доцільною, на наш погляд, є подальша розробка проблеми у напрямі дослідження її основних структурних компонентів.

Література

1. Кирилюк А.С. Категория «активность»: мировоззренческие и методологические функции / А.С. Кирилюк. – К. – Наукова думка, 1985. - 125с.
2. Корнилов С.В. Кантовское обоснование педагогики / С.В. Корнилов. // Советская педагогика. – 1989. - № 11. – с. 122-126.
3. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. Пособие для учителей и классных руководителей. - М.: Просвещение, 1976. - 303с.
4. Олексюк О.Н. Музична педагогіка: Навчальний посібник. – К.: КНУКіМ, 2006. - 188 с.
5. Редковец И. Повышение развивающей функции обучения для формирования у учащихся стремления и умений заниматься самообразованием: Дис... канд. пед. наук. – Волгоград, 1973. - 214с.
6. Сергеев А.Н. Дидактические основы профессиональной подготовки квалифицированного рабочего: дис.... доктора пед. наук / А.Н. Сергеев. – М., 1996. - 292с.
7. Цыпин Г. М. Обучение игре на фортепиано. – М., 1984. - 176с.

УДК 371.1320371.134

Хомич І.М.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ

У статті розглянуті принципи мистецької освіти, впровадження яких забезпечує фахову підготовку майбутнього вчителя музики у контексті формування готовності до продуктивної педагогічної взаємодії з навчальним хором колективом. З'ясовано, що саме на основі особистісно орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу формуються основні педагогічні принципи мистецької освіти - принцип індивідуалізації, інтерактивної взаємодії учасників педагогічного процесу, створення ситуації успіху, усвідомленості, прогнозування.

Ключові слова: педагогічні принципи, музична освіта, хорівий колектив.

В статье рассмотрены принципы художественного образования, опора на которые обеспечивает профессиональную подготовку будущего учителя музыки в контексте формирования готовности к продуктивному педагогическому взаимодействию с учебным